

Escola Politécnica Superior
d'Edificació de Barcelona

UNIVERSITAT POLITÈCNICA DE CATALUNYA

**<ARQUITECTURA TÈCNICA>
PROJECTE FINAL DE CARRERA**

<EL POLÍGON DEL SUD OEST DEL BESÒS. HABITATGE SOCIAL DELS ANYS 50>

Projectista/es: Bartomeu Antich Garcia
Director/s: Maribel Rosselló Nicolau
Convocatòria: Març 2010

RESUM

EL projecte és centra amb el polígon del Sud Oest del Besòs, construït de l'any 1959 al 1966, el qual va ésser el principal desencadenant, del que avui dia, coneixem amb el nom del barri del Sud Oest del Besòs situat al Nord Est de la ciutat de Barcelona. Aquest polígon de promoció pública va ésser una gran aposta per solucionar el dèficit d'habitatges existent durant la dècada dels anys 60, fet que va obligar a projectar massivament vivenda social. L'actuació, realitzada per el Patronat Municipal de l'Habitatge de Barcelona, va estar lligada a dos factors: al baix cost de l'intervenció i a un temps de construcció limitat. Això va condicionar la qualitat dels edificis realitzats.

L'intervenció del polígon del Sud Oest del Besòs és fonamentava amb l'ubicació de 87 blocs de vivendes aïllades repartides en una superfície de 32,6 hectàrees. Degut a l'extensió de l'actuació el Patronat Municipal de l'Habitatge de Barcelona hagué de sectoritzar la zona i utilitzar un ampli equip d'arquitectes, tècnics i operaris. L'organització del polígon, es basa en la col·locació dels blocs de vivendes en super-illes, formant espais verds entre si. Cal esmentar també, en quan a organització, que és fa una separació entre l'activitat comercial i la residencial pròpia del pensament racionalista.

L'ambició del meu treball és aconseguir entendre la vivenda social i les grans intervencions de barris d'habitatge massiu dels anys 50, mitjançant l'estudi del polígon del Sud Oest del Besòs. Per tal d'entendre aquest tipus d'operació el primer que hem fet és entendre el barri del Sud Oest del Besòs en el context de les promocions públiques estatals i municipals. Per altre banda s'han estudiat per tal d'aconseguir una major perspectiva alhora d'intentar comprendre els principals referents internacionals i s'han analitzat quins eren els condicionants ambientals que es prenen com a models.

El treball l'hem concretat analitzant el barri des de els seus inicis fins a l'actualitat. Fent un estudi dels elements urbanístics que el caracteritzen i dels equipaments que en aquell moment és creien necessaris. Els blocs d'habitatges que componen el polígon del Sud Oest del Besòs han estat classificats i explicats, arribant a estudiar cada habitatge que els componen. Finalment s'ha fet un estudi dels sistemes constructius emprats en la solució de cada bloc d'habitatges.

Després d'haver

ÍNDEX

1. Antecedents de la problemàtica de l'habitatge de 1958.

1.1 Immigració i dèficit d'habitatges del 1900 al 1960.

1.2 Formes d'habitatge provocades per el dèficit d'allotjament: Barraquisme.

1.2.1 El Somorrostro

1.2.2 La Perona

1.2.3 El Camp de la Bota

1.3 Accions legislatives e institucionals per donar solució al problema de l'habitatge.

1.3.1 La Guerra civil espanyola i la postguerra immediata (1939-1952)

1.3.2 Fi de l'autarquia i els inicis de l'iniciativa privada (1953-1957)

1.3.3 *Plan de Urgencia Social* (1957 a Madrid/1958 a Barcelona)

1.3.4 Resum de les lleis promulgades per solucionar el problema de l'habitatge des del 1939 al 1957.

2 El Patronat de l'Habitatge promotor del polígon sud oest del Besòs.

2.1 El Patronat de l'Habitació de Barcelona (1929-1945).

2.2 *L'Instituto Municipal de la Vivienda* (1945-1956).

2.3 El Patronat Municipal de l'Habitatge de Barcelona.

2.4 Precedents: polígon de Montbau.

3 El barri del Sud-Oest del Besòs.

3.1 Antecedents urbanístics de l'àrea on s'ubica el barri del Sud-Oest del Besòs.

3.2 Ubicació i estructura de la zona del polígon antes de la seva construcció.

3.3 El barri del Sud-Oest del Besòs.

3.4 Adjudicació dels habitatges del polígon del Sud Oest del Besòs.

3.5 Condicionants i referents urbanístics

3.6 Els blocs de vivendes del Sud Oest del Besós en l'actualitat

4 Estudi i anàlisi dels diferents blocs del polígon sud-oest del Besos.

4.1 Models i referències en el context internacional.

4.1.1 La Interbau de Berlin i els seus màxims exponents.

4.2 Anàlisis dels sistemes d'organització dels habitatges del polígon Sud-Oest del Besòs.

4.3 Estudi de les plantes dels habitatges dels diferents blocs del polígon Sud-Oest del Besòs.

4.4 Anàlisis de les dependències en quant a forma i ubicació dins l'habitatge.

4.5 Estudi i anàlisis de cada tipus de bloc del polígon Sud-Oest del Besòs.

5 Descripció dels sistemes constructius utilitzats constructives i classificació dels tipus de blocs del polígon del Sud Oest del Besós.

5.1 Fonamentació

5.2 Estructura

5.3 Coberta

5.4 Instal·lacions i acabats.

5.5 Resum dels diferents sistemes utilitzats per a cada subtipus.

5.6 Classificació i anàlisi dels tipus de blocs del polígon del Sud Oest del Besós

6 Bibliografia.

7 Documentació annexa.

7.1 Llistat de documentació que és pot trobar a l'arxiu del Patronat Municipal de l'Habitatge.

7.1 Memòries dels blocs de vivendes.

7.2 Plànols d'ubicació dels blocs de vivendes.

7.3 Plànols dels blocs de vivendes.

7.1 Plànols d'habitatges.

7.1 Altre documentació.

1. Antecedents de la problemàtica de l'habitatge de 1958.

1.1 Immigració i dèficit d'habitatges del 1900 al 1960.

El creixement de la ciutat de Barcelona ja és significatiu des de mitjans del segle XIX. La població es doble entre els anys 1900-1930 i arriba al milió d'habitants, una part molt important d'aquest creixement de població es deu a la immigració que en un primer moment prové de les comarques rurals pròpies de Catalunya i després a la dècada dels vint, de la resta d'Espanya. L'evolució de les dades d'immigració és paral·lela al procés d'industrialització i a la creixent demanda de mà d'obra que genera. Tot i així, la dècada dels anys 20 correspon a un dels moments de més entrada d'immigrants a la ciutat. Les xifres per a les primeres tres dècades són:

1900-1910	133.559 immigrants
1910-1920	124.194 immigrants
1920-1930	321.980 immigrants ¹

Es a dir, la ciutat de Barcelona rep durant aquets 30 anys un total aproximat de 455.000 immigrants i més de la meitat dels quals corresponen a la dècada 1920-1930.

Durant aquets anys, la immigració rural cap a la gran ciutat era en termes generals per cercar un lloc de treball o qualsevol mitjà de subsistència. Degut a les molt diverses possibilitats que oferia la ciutat en front del món rural.

Mesures com l'Exposició Universal de 1929 i d'inversió en obra pública augmentaren la demanda de treball a la ciutat de Barcelona, però degut aquest augment migratori va sorgir un problema mes greu, el de l'habitatge. El qual, no era capaç d'absorbir aquest augment creant una deficiència notable en aquest sentit tal com mostren les dades següents.

1910-1920 Per un augment de 124.194 immigrants 18.604 habitatges.
1920-1930 Per un augment de 321.980 immigrants 71.695 habitatges.²

Després d'analitzar les dades d'immigració d'abans de la Guerra Civil Espanyola, passarem a analitzar la immigració durant la postguerra. Descartem el període de 1930 a 1940 perquè no considerem adients les dades que podem trobar d'immigració degut a que aquest període engloba la Guerra Civil. Com em pogut comprovar, abans de la guerra civil, el dèficit d'habitatges ja era una realitat, fet que durant la postguerra anirà empitjorant.

Per tant, el problema d'allotjament, durant la postguerra, empitjora a les grans ciutats si es té en compte que els índexs de immigració de les zones rurals a les ciutats son significativament alts, igual que el que va succeir en els anys 20 encara que ara com a conseqüència directa de la guerra. Aquest corrent migratori està molt relacionat amb les oportunitats mes grans de treball que és troben a la ciutat.

Per el primer període de la postguerra, la dècada del 1940 al 1950, Joaquim Maluquer dona un nombre de 256.731 immigrants que arriben a Catalunya³. La ciutat de Barcelona rep durant el decenni uns 165.000 d'aquets immigrants encara que quasi la totalitat de la resta s'instal·len en el territori immediat de la ciutat (municipis del Baix Llobregat, St. Adrià Coloma i Badalona).

¹ Maluquer i Sostres, Joaquim (1964). *Població i societat a l'àrea catalana*. Barcelona.

² Amador Ferrer i Aixelà (1996) *Els polígons de Barcelona* Barcelona.

³ Maluquer i Sostres, Joaquim (1964). *Població i societat a l'àrea catalana*. Barcelona.

Podem dir, que en la postguerra immediata les dades d'immigració no sofreixen un augment molt important en el nombre d'immigrants sinó que en canvi, es produeix una disminució d'aquets respecte al període del 1920 al 1930. Però si comparéssim la dècada de 1940-1950 amb el període corresponent als anys 1900-1920 voriem que en el període de la postguerra les dades d'immigració mantindria mes o menys la tendència que havia predominat en el període del 1900 al 1920, en el qual una part molt important d'aquesta immigració prové de les comarques rurals pròpies de Catalunya.

En quant a dèficit d'habitatge seria lògic pensar que l'increment d'aquest fos aproximadament proporcional a l'increment de la immigració, com havia passat en les dècades anteriors, i tal i com em exposat anteriorment, aquesta dècada, del 1940 al 1950, no havia sofert un increment molt alt d'immigració. Però en aquest període, el dèficit d'habitatges augmenta excepcionalment, ja que a les variables normals com: la immigració, la formació de noves famílies...se l'hi afegeix una nova variable la qual, correspon als habitatges destruïts durant la guerra civil.

En el segon període de la postguerra, 1950-1960, a Catalunya Tamames dona un total de 439.806 immigrants⁴, m'entres que per els anys de 1950 al 1958 *Josep Iglesias* dona un total de 361.732 immigrants⁵. Això significa un volum anual de més de 40.000 immigrants a Catalunya, xifra que, per primera vegada la postguerra, supera la que correspon a la dècada 1920-1930. D'altra banda, al revés del que succeeix en períodes anteriors (en els quals la immigració es produeix en moments punta i es concentra en pocs anys: 1924, 1929-1930, 1944-1945) a partir de 1953 el saldo migratori es fa constant i augmenta de manera continuada.

A la ciutat de Barcelona rep durant el decenni de 1950-1960 un total de 195.000 nous habitants, es a dir, el 44% del total de la immigració a Catalunya. Si es considera que durant els anys 1940-1950, la ciutat de Barcelona va rebre el 65% de la immigració de Catalunya el descens del percentatge es fa notable. Aquest descens es deu a la importància més gran que va prenent el territori pròxim a la ciutat de Barcelona, en el qual s'instal·len nombroses indústries que comencen a rebre masses d'immigrants cada cop més grans.

Per tant aquestes dades d'immigració desencadenaren greus problemes socials a Barcelona que foren la causa d'una seria de reunions i discussions polítiques amb l'intenció de donar solucions com *la semana del suburbio* al 1957 i posteriorment, *las Conversaciones sobre Inmigración Interior* al 1965 patrocinades, totes dues, per el Patronat Municipal de l'habitatge Aquets actes foren l'expressió ultima de l'enorme sensibilització pública del problema la qual es reflecteix en la premsa diària i les revistes de l'època.

Però el problema més gran que causava aquesta immigració era el problema de l'habitatge, el dèficit acumulat any a any, al qual s'intentava solucionar infructuosament mitjançant la participació de l'estat i de l'empresa privada. Aquesta ultima, s'intentava fomentar a partir de règims especials es la quals donaven facilitats importants en quant a finançament, tal i com vorem en el capítol següent. Tot i això, la solució més contundent que es va realitzar és el *Plan de Urgència Social* al 1958. La base d'aquest Plà era un estudi del dèficit, acumulat i previst, de l'habitatge a la ciutat de Barcelona. Les dades d'aquest estudi estan plasmades en la següent taula 1.1 extreta del butlletí *Plan de urgencia social* elaborat per la Comissió d'urbanisme de Barcelona a principis de 1958.

⁴ Citat per M. Ribas i Piera: *La imigración i la planificación urbanística*

⁵ Iglesias, Josep (1958) síntesis global de la geografia e historia de la població catalana. Barcelona.

<i>Viviendas necesarias</i>				<i>Viviendas desocupadas</i>			<i>Viviendas necesarias</i>	<i>Viviendas construidas</i>	<i>Déficit anual</i>	<i>Déficit arrastrado</i>	
<i>Años</i>	<i>Por matrimonio⁶</i>	<i>Por inmigración⁷</i>	<i>Por ruina o insalubridad</i>	<i>Total</i>	<i>Por fallecimiento⁸</i>	<i>Por emigración⁹</i>					<i>Total</i>
1940										6289	
1941	5580	1886		7466	3513	300	3813	3653		3653	9942
1942	4876	1887		6763	3940	250	4190	2573		2573	12515
1943	5093	1904		6997	3025	150	3175	3822	347	3475	15990
1944	5799	1914		7713	3372	125	3497	4216	1082	3134	19124
1945	5794	2027		7821	3185	125	3310	4511	1350	3161	22285
1946	6689	2037		8726	3274	125	3399	5327	1189	4138	26423
1947	7216	2047		9263	3479	125	3604	5659	1653	4006	30429
1948	7089	2059		9148	3013	125	3138	6010	2574	3436	33865
1949	6626	2069		8695	3426	125	3551	5144	3677	1467	35332
1950	6945	2080		9025	3224	125	3349	5676	3111	2565	37897
1951	7044	2204		9248	3779	125	3904	5344	3211	2133	40030
1952	6959	2870		9829	3045	125	3170	6659	4687	1972	42002
1953	7298	2637		9935	2956	125	3081	6854	4248	2606	44608
1954	7692	4521		12213	2898	125	3023	9190	8395	795	45403
1955	8145	4682		12827	3060	125	3185	9642	11350	-1708	43695
1956	8701	5029		13730	3365	116	3481	10249	12913	-2664	41031
1957	8553	3860		12413	3206	236	3442	8971	6509	2462	43493
			25000	25000				25000		25000	68493
Suma	116099	45713	25000	186812	55760	2552	58312	128500	66296	62204	

Taula 1.1

⁶ Los datos estan deducidos de la estadística municipal.

⁷ *Ibíd.*

⁸ *Ibíd.*

⁹ Salvo para los años 1956 y 1957, los demás datos son estimativos.

El primer que cal mencionar sobre la taula exposada anteriorment, és la correcció que s'ha hagut de fer de la taula original degut als errors que aquesta tenia. El primer error localitzat és troba en el total de vivendes necessàries de l'any 1942, el qual és de 6.763 habitatges i no 6.773 com posa la taula original. El segon error és troba en el sumatori de les vivendes necessàries per immigració, el qual és de 45.713 habitatges i no de 45.723 habitatges.

Hem de dir que el primer error és arrastrat durant els càlculs de tota la taula per tant el resultat final és lleugerament diferent al de la taula original. El segon error és menys greu per els càlculs final d'aquesta taula. El que si que podem dir, és que l'error no té una importància molt rellevant però si que pot fer que ens qüestionem el rigor en que es va elaborar aquest estudi.

Després d'aquestes aclariments, explicarem quin anàlisi és va realitzar a partir de les dades d'aquesta taula i les conclusions, a les quals s'havien de dur a terme per tal de solucionar el problema de l'habitatge.

Per tant, la primera dada que extreuen de la taula és el dèficit acumulat fins al 1957, que estimen que es segons la taula de 43.493 habitatges. Aquesta xifra és, segons l'estudi, lo que ells denominen com el *deficit apremiante*. Quan a aquesta li sumen les vivendes noves que s'haurien de fer per ruïna o insalubritat, obtenen la xifra de 68.493 habitatges necessaris.

A pesar d'això a l'estudi també tenen en compte que el dèficit de vivendes dels pròxims anys serà de 10.000 vivendes per any. De les quals 7.000 formaran part del *deficit apremiante*.

Un cop tenen les dades dels habitatges que necessitaran els pròxims anys, imposen una variable, la qual és refereix als habitatges que són capaços de construir en un any. Segons l'estudi a Barcelona són capaços de construir 15.000 vivendes anuals, amb un cost de 450.000.000 pt.

Després de totes aquestes dades, l'estudi emet una sèrie de conclusions, fent una previsió dels pròxims anys, exposades a continuació:

... se deduce que existe un déficit intantaneo apremiante de 45.000 viviendas y que por nuevos matrimonios, por inmigración y por ruina hay que suponer una demanda anual (en los próximos años) de unas 13.500 viviendas al año, de las que, deduciendo que se supone que han de quedar libres por fallecimiento y por emigración, resulta una demanda de 10.000 viviendas por año de las que 7.000 las consideramos apremiantes.

Como la posibilidad la ciframos en 15.000, resulta que cada año podremos destinar 8.000 viviendas a enjugar el déficit instantáneo apremiante, lo que nos lleva a considerar que hasta dentro de 5,62 años no quedará extinguido el déficit. Para hablar en números redondos lo estableceremos en seis años, sin tener en cuenta los incrementos que se produzcan en este período porque también hay que suponer que aumentarán las posibilidades.

Para ello será necesaria una politica de seriedad y continuidad en la que se traten el suelo y el vuelo en una acción conjunta, evitando, en lo posible, modificar las disposiciones que rigen ambas, materias. Si así se hace, se alcanzarán los fines perseguidos y el plazo no nos parecerá largo.¹⁰

Per tant, hem pogut veure com la forta immigració ha estat una de les causes importants del dèficit d'habitatges acumulat fins al 1957, el qual era bastant greu com hem pogut comprovar. També hem vist

l'acceptació d'aquest per part de les autoritats i com s'ha intentat contabilitzar. En l'apartat següent exposaré les noves formes d'habitatge que sorgiren degut a la situació descrita de manca d'habitatge.

1.2 Formes d'habitatge provocades per el dèficit d'allotjament: Barraquisme.

El problema de l'allotjament dels anys 1900-1930, explicat en l'anterior apartat de la manca d'habitatges suficients per la forta immigració soferta, genera diverses solucions que comporten formes d'habitatge diferent. En els anys de la postguerra, on el dèficit empitjora, aquets nous nuclis agafen molta importància a Barcelona.

Per tant, aquest context afavoreix la formació d'extenses zones de barraquisme a la ciutat, fent d'aquestes l'expressió més visible del dèficit acumulat any a any. Els llocs més afectats per l'aparició de barraques son la muntanya de Montjuïc, la costa en el sector Taulat i Poble Nou, fins al riu Besòs, i també nombrosos solars buits en illes de l'eixample. Nuclis de barraquisme com Pekín, Somorrostro o la platja de La Farola tenen l'origen en els anys anteriors a la Guerra Civil. Aquets nuclis es converteixen en una part molt important de la població i la falta d'equipaments públics com sanitat, educació, etc. ja es denuncia en la premsa de l'època.

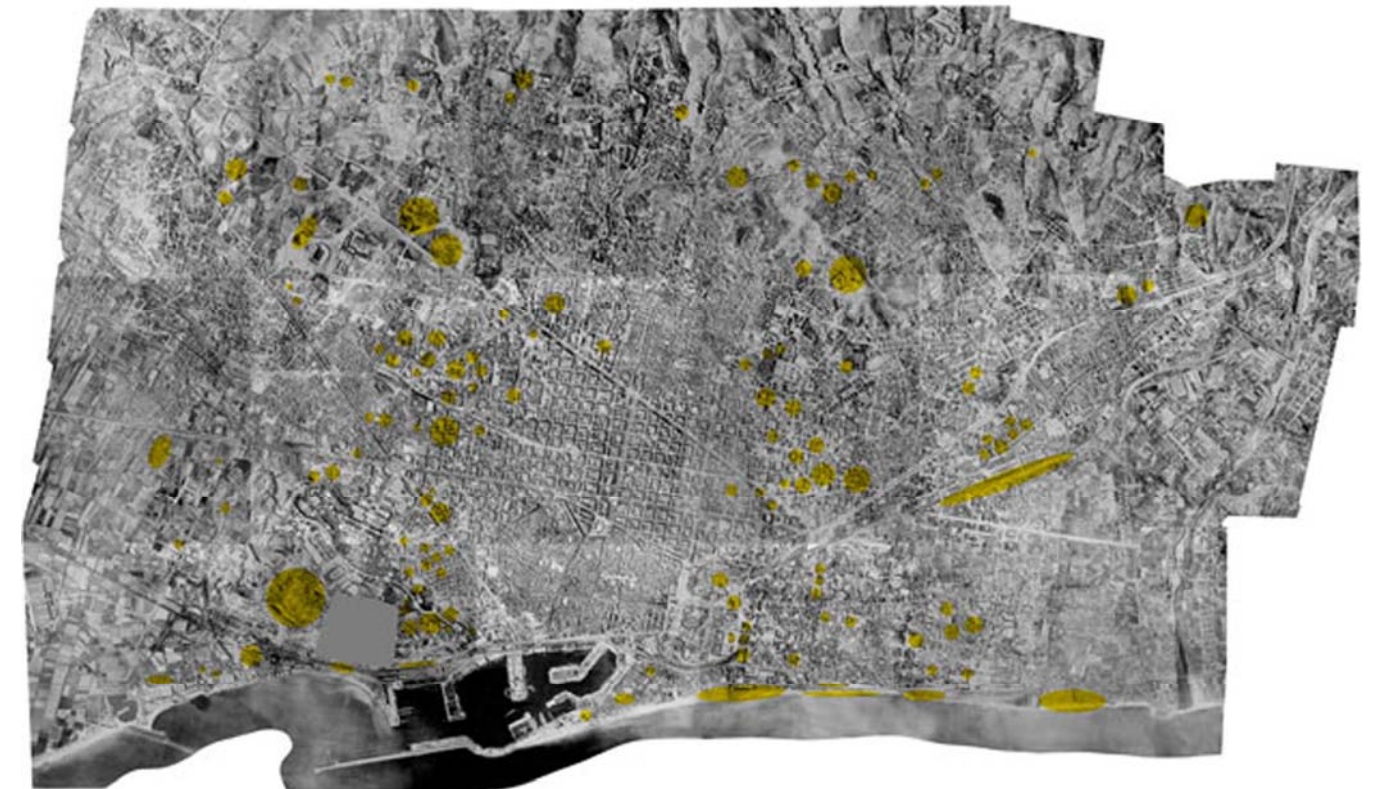

Figura 1.1. Plànol dels diferents concentracions de barraques de Barcelona¹¹ Com podem veure a la fotografia els nombrosos nuclis de barraques s'estenien per tota Barcelona, principalment a les perifèries.

¹⁰ Butlletí de la Comissió d'Urbanisme de Barcelona (1958). Barcelona.

¹¹ Extreta de l'exposició realitzada al Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona *Barracas. La ciudad informal* del 18 de juliol de 2008 al 22 de febrer de 2009

Els nuclis més importants de barraques respecte al barri sud-oest del Besòs, degut a la seva proximitat, són: Somorrostro, La Perona i el Camp de Bota. Cal esmentar, també, que molts dels ocupants dels habitatges del polígon del Sud Oest del Besòs provindran de les barraques del Somorrostro. Aquests tres grups de barraques seran explicants en els apartats següents.

1.2.1 El Somorrostro

Aquest nucli de barraques es, sense dubte, el més important que va afectar al barri Sud-oest del Besòs. Principalment, perquè quasi la totalitat dels desallotjats del Somorrostro acabaren ocupant els habitatges del nou polígon fet per el Patronat en el barri del sud-Oest del Besòs. Tot i que, en el polígon s'hi allotjaren barraquistes de diferents nuclis de la ciutat, els ocupants que provenien del Somorrostro eren els majoritaris, fent que els ocupants d'altres nuclis de la ciutat com els barraquistes que provenien de Montjuïc es convertissin en casos especials. Per tant, podríem afirmar que una part de la història dels ocupants del polígon està molt lligada al Somorrostro.

A continuació s'esposa la taula 1.2.¹² explicant les principals característiques d'aquest nucli de barraques:

Límits del camp de barraques: Hospital d'infecciosos, via del tren, claveguera de Bogatell,
Superfície: 10 ha població 20.000 hab.
Densitat: 2000 hab/ha
Ensenyament:300 places escolars (primària i parvulari)
Sanitat: dos dispensaris amb visita dos cops per setmana
Esports: camp de futbol
Locals socials:un barracot utilitzat per l'equip de futbol

Taula 1.2. Aquestes dades corresponen a l'any 1960 quan la població i també els equips socials de tipus benèfic- van arribar al màxim.

És difícil saber l'origen del ja desaparegut barri de barraques conegut com el Somorrostro. La documentació que podem trobar, es a partir de la premsa d'aquella època o publicacions les quals es basen en testimonis orals, ja que, segons expliquen aquestes, no hi ha documentació escrita sobre aquest nucli de barraques.

La referència més antiga que s'ha trobat, segons J.Fabre i J.M.Huertas¹³, és una notícia apareguda al "Diario de Barcelona", el 23 d'agost de 1882, en el sitio denominado Somorrostro fue detenido un sujeto que llevaba un saco con prendas de ropa

Els mateixos autors exposen que: "Resulta sorprenent – puix que el nom de Somorrostro, per que es dedueix d'aquesta notícia, era conegut- que Carreras Candi no hi faci cap esment al volum de la seva *Geografia de Catalunya* dedicat a la ciutat de Barcelona. I resulta sorprenent perquè l'obra de Carreras i Candi és exhaustiva, sense oblidar el més mínim detall, i perquè, en canvi, sí que parla del barri de Pequin, un altre nucli de barraques, situat ben a la vora."

El Somorrostro devia néixer de la mateixa manera, com tants altres nuclis de barraques de Barcelona, on immigrants que no poden de moment accedir a un pis, aixequen els seus habitatges precaris a la platja,

¹² J.Fabre, J.M.Huertas Claveria (1977) Dades extretes del llibre *Tots els barris de Barcelona Volum VII els polígons (2) i el districte V*. Barcelona.

¹³ *Ibíd.*

formant un nucli inicial, el qual va estenent-se a mesura que les autoritats no troben o no volen trobar solució a la manca de vivendes barates per els immigrants.

Pels volts de l'any 1955, una assistenta social, Maria Teresa Hormeu, va fer, sota la direcció del doctor Pere Calafell, fundador del dispensari que atenia els barraquistes, una enquesta sobre l'origen dels seus habitants i va localitzar entre la comunitat gitana una família gitana que hi vivia ja des de 1914, una altra de 1915, 2 des de 1919, una des de 1925, una del 1929, una altra del 1930 i així successivament. Pel que fa, a les famílies no gitanes, en va localitzar una que hi vivia des de 1900, una de Jaén des de 1905, una des de 1917, tres des de 1925, una del 1926, una del 1928, una del 1938, tots procedents de Còrdova o Almeria, i totes les altres havien arribat ja després de la guerra¹⁴. Aquestes quantitats fan pensar que el nucli de barraques devia començar a ser important precisament des de mitjan la dècada dels anys deu del segle XX.

Si pel 1955 encara hi havia a Somorrostro unes 15 persones arribades abans de la Guerra Civil, podem pensar que el nucli havia de ser important per aquella època. Probablement el seu creixement provingui, com les barraques de Maricel construïdes a Montjuïc, del boom migratori arribat per a treballar a les obres que es feien a Barcelona amb motiu de l'exposició Universal de 1929.

Podem trobar publicacions de l'època que confirmen la teoria que, durant els anys que precedeixen a la Guerra Civil, el Somorrostro ja era un nucli important de barraques. Exemples d'aquestes publicacions les podem trobar al llibre *Tots els barris de Barcelona* de J.Fabre i J.M.Huertas Claveria:

"...reportatges periodístics publicats aquells anys. *El noticiero Universal* (13/2/1932) ja parlava de *La República del Somorrostro* i U.S. Janer assegurava a *la noche* el 15 de gener de 1936, que hi havia 120 barraques a la part baixa de Somorrostro, 55 al turó dels gitanos i 500 a bogatell, ultra les 500 del proper Pequin. Parla també – i el diari en publica la fotografia- d'un barracot-escola de fusta per a 80 places. El conserge de l'escola, Miquel Escandell Guevara, assegura al reportatge que fa 48 anys que vivia al somorrostro, és a dir des de el 1888."

Com ja he dit abans, aquestes barraques de fabricació pròpia es col·locaven a la platja. El Somorrostro era una platja degradada ja aleshores, a conseqüència dels residus que continuadament hi abocaven les properes fàbriques de gas. Amb aquests residus de carbur barrejats amb sorra van aixecar la majoria de barraques del barri.

Una prova del grau de degradació a què havia arribat és l'exemple que s'hi llençaren les runes dels magatzems *El siglo* després dels incendis que els va destruir pel nadal de 1932¹⁵.

Segons J.Fabre i J.M.Huertas Claveria¹⁶, "el Somorrostro s'estenia des de la Barceloneta fins al Bogatell, entra la fàbrica de Gas Lebon i el mar. El sector més pròxim a la claveguera del bogatell era el millor, i els seus habitants, més que dir que eren del Somorrostro, deien que eren del Bogatell. Va ser també el sector que més temps va sobreviure, car el més pròxim a la Barceloneta va ser progressivament eliminat a mesura que va anar avançant la construcció del passeig Marítim. En Aquest sector, entre la Barceloneta

¹⁴ J.Fabre, J.M.Huertas Claveria (1977) Vegeu en *Tots els barris de Barcelona Volum VII els polígons (2) i el districte V* on també s'especifica que les dades son recollides per l'assistenta social Francesca Masgoreny en el seu treball de fi de carrera- 1961- a l'Escola d'Assistents Socials d l'Esglesia, on es pot consultar.

¹⁵ J.Fabre, J.M.Huertas Claveria (1977) Dades extretes del llibre *Tots els barris de Barcelona Volum VII els polígons (2) i el districte V*. Barcelona.

¹⁶ *Ibíd.*

i el carrer del Gas, és on hi havia el turó dels “gitanos”, petit montícul on s’havien concentrat les famílies gitanes. Era el sector més degradat i en condicions pitjors.”

Les condicions de vida en la part de la platja en que es trobava el Somorrostro, igual que en molts dels altres grups de barraques repartits per tot Barcelona, eren inhumanes. Unes condicions que avui dia son impensables pero que esteien succeint ara fa només 50 anys. Un dels testimonis d’aquella epoca i que parla de les condicions de vida del Somorrostro era el pare Barthelemy, francès dedicat a l’opostolat gitano, al 1961, que afirmava que era el lloc del món on havia vist els gitanos vivint en una situació pitjor.¹⁷

Al Somorrostro un dels temes més preocupants era la higiene. Ja que les barraques no esteien provistes de banys degut a que no hi havia cap sistema de clavegueram. Per tant, les necessitats de la gent que vivia en aquelles barraques s’havien de fer a l’aire lliure. En general les feien a la platja o en recipients els quals després és netejaven a la platja.

Un altre fet important, en quant a qualitat de vida, era la inexistència d’electricitat a les barraques, la qual no arribaria fins als darrers anys quan el barri de barraques començar a decaure.

Tot i això, en barri del Somorrostro, en el nucli gitano, hi va viure la infància Carmen Amaya, nascuda el 1913 i que va adquirir fama mundial com a balladora de flamenc. Això va ser utilitzat per les autoritats municipals, que van ornamentar en homenatge a Carmen Amaya una font situada a un extrem de la Barceloneta on diuen que ella hi anava a buscar l’aigua de petita.

Quasi totes les barraques del Somorrostro foren eliminades durant l’any 1961. Aquest fet suposaven el trasllat d’un total aproximat de 18.000 barraquistes. El motiu era la construcció del passeig marítim, projectat per Enric Giralt i Ortet. Enric Giralt i Ortet també havia projectat, juntament amb altres, les primeres fases de la primera etapa del polígon del Sud-Oest del Besos en el qual anirien a parar molts d’aquels barraquistes del Somorrostro.

Però no es fins al 1966 quant s’elimina, definitivament, el grup de barraques conegut com a Somorrostro. Això va ser conseqüència de la visita de Franco a Barcelona a causa de unes maniobres militars que incloïen un desembarcament en la zona ocupada per el Somorrostro. Tot i que no quedaven moltes barraques, els seus ocupants van haver de ser rellogats en diferents llocs com: l’Estadi de Montjuic, uns barracons provisionals de Sant Roc... entre ells el nucli de barraques la Perona el qual explicarem a continuació.

Figura 1.2 Barraques del Somorrostro construïdes a la platja.¹⁸En la fotografia podem veure a dues monges, cosa habitual en aquets grups de barraques, les quals ajudaven en missió de caritat, ja que, com és de suposar, a n’aquestes zones la pobresa era abundant. També impartien classes en els més petits.

¹⁷ J.Fabre, J.M.Huertas Claveria (1977) Dades extretes del llibre *Tots els barris de Barcelona Volum VII els polígons (2) i el districte V*. Barcelona.

¹⁸ Extreta de l’exposició realitzada al Museu d’Història de la Ciutat de Barcelona *Barracas. La ciudad informal* del 18 de juliol de 2008 al 22 de febrer de 2009

Figura 1.3 Exemple típic d'una barraca¹⁹ En la fotografia podem observar com damunt de la porta de la barraca és troba dibuixat el numero 269. Això era imposat per les autoritats per tal de fer un recompte de les barraques que estaien construïdes, a partir d'aquesta imposició totes les barraques que no estiguessin enumerades s'enderrocaven.

1.2.2 La Perona

Aquest barri que neix l'any 1947 i fins al 1966 es manté amb un nombre de barraques que no supera les 200. Estava compost per una població sobretot treballadora i immigrant, que en molts casos, significava el mateix. La qual, no havia pogut trobar una casa millor i provisionalment es posava a viure en les barraques. Molts dels quals provenien del desallotjament del 1952 de les barraques de la Diagonal amb motiu del Congrés Eucarístic.

Però, com hem dit abans, la visita de Franco a Barcelona i la construcció del parc d'atraccions de Montjuic, variaran radicalment les dimensions d'aquest grup de barraques. Aquets dos aconteixements es produeixen a l'any 1966.

El primer va provocar que una bona part del centenar de barraques que quedaven en el Somorrostro acabessin a la Perona.

La construcció del parc va suposar l'enderroc de les barraques de Maricel a Montjuic, les quals havien sorgit a partir de l'any 1940. Els habitants que no van aconseguir aplegar els diners de l'entrada d'un pis van ser distribuïts a Sant Cosme, a Cinco Rosas, a Sant Roc, a unes cinquanta barraques noves que l'ajuntament va fer al sector de Montjuic anomenat els Tres Pins i en barraques de La Perona.²⁰

Per tant, podem dir que aquest grup de barraques es va consolidar a partir de l'eliminació d'altres grups de barraques. Així la població de La Perona es va multiplicar per 5 i quedant sensiblement modificada, ja que els nous ocupants eren els mes pobres d'altres grups de barraques, els quals la majoria eren d'ètnia gitana.

A continuació s'exposa una taula 1.3²¹ on s'indica com va quedar configurada la zona:

Límits del camp de barraques: a banda i banda de la ronda de sant marti (un km i mig de longitud)
Superfície: unes 10 hectareas
Població: uns 5000 habitants
Densitat: 300 hab/ha
Ensenyament: unes 300 places escolars. Col·legi Diego de Velàzquez (ronda Sant Marti-Agricultura) Barracots escolars "Los Pinillos".

Taula 1.3

No te cap altre equipament propi. Utilitzaven els equipaments de la Verneda, els quals, ja no eren molt abundants.

En el llibre tots els barris de Barcelona, J. Fabre i J. M. Huertas Claveria, expliquen d'aquesta manera don prové el nom d'aquest grup de barraques, "el barri neix l'any de la Perona, es a dir l'any 1947, quan el president de l'argentina, Juan Domingo Perón, va enviar a Espanya a la seva dona, María Eva Duarte, en visita oficial.

El 12 de desembre de 1946, l'assemblea general de l'ONU havia decidit la retirada d'ambaixadors i ministres plenipotenciaris de Madrid, amb els únics vots en contra d'Argentina, costa Rica, Dominicana, El Salvador, Perú i Equador. L'Argentina fins i tot va anunciar l'immediat nomenament d'un nou ambaixador a Madrid. Aquest país va assumir també el paper de salvador de la situació de manca de subministraments alimentaris que el bloqueig diplomàtic i econòmic acordat per l'ONU suposava. Aquest acord havia portat al règim de Franco a organitzar una activa campanya propagandística i de mobilització popular que va tenir com a punt culminant una de les més apoteòsiques manifestacions que el franquisme va organitzar a la madrilenya *plaza de Orient*. No és estrany, doncs, que la llarga visita d'Evita Duarte, La Perona, en la primavera de 1947, és fes també enmig d'un gran desplegament propagandístic fins al punt de que per al molts aquell any fos, l'any de la Perona.

Per tant, quan es preguntava quan de temps tenia el barri o fins i tot quan de temps duia una persona en el poblat, es contestava des de l'any de la Perona i d'aquí surt el nom a la zona que va arribar a tenir prop del miler de barraques amb una població que arribà a ser superior a les 5000 persones."

¹⁹ Extreta de l'exposició realitzada al Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona *Barracas. La ciudad informal* del 18 de juliol de 2008 al 22 de febrer de 2009.

²⁰ J.Fabre, J.M.Huertas Claveria (1977) Dades extretes del llibre *Tots els barris de Barcelona Volum VII els poligons (2) i el districte V*. Barcelona.

²¹ *Ibíd.*

Figura 1.4. Jocs i espectacles infantils al barri de la Perona. Barcelona, any 1981.²²

Figura 1.5. Dones al voltant d'un foc cuinant sardines Barcelona, anys vuitanta²³

1.2.3 El Camp de la Bota

El camp de la Bota es important respecte al polígon Sud-Oest del Besòs per la seva proximitat. El qual, estava situat a la franja costanera, més enllà del Poblenou i paral·lel al barri del Besòs i la Catalana. I ocupava terrenys dels municipis de Barcelona i de Sant Adrià del Besòs.

Per tant, estava situat al final de la riera d'horta, el que ara es la rambla del prim, i a mes a mes aquesta separava el Camp de Bota del seu veí anomenat Pequín, el qual també era un grup important de barraques d'aquella època.

El nom de camp de Bota provenia del camp de tir que va muntar al principi del segle XIX l'exèrcit francès que ocupava Barcelona. Els quals, disparaven contra uns terraplens que en francès són coneguts com *Butte*. Tot i això el Camp de Bota, en alguna publicació el podem trobar amb el nom de Paperet.

Les característiques d'aquest grup de barraques, el Camp de Bota, es troben a la taula 1.4²⁴ següent:

Límits del camp de barraques: taller de la Renfe via del tren, La Catalana i el mar
Superfície: unes 10 hectàrees
Població: uns 5000 habitants
Densitat: 500 hab/ha
Ensenyament: unes 700 places escolars(primari parvulari i maternal
Sanitat: un dispensari amb medicina general, pediatria, tocologia, practicant i infermeria
Esport: un camp de futbol i dues pistes de basquet

Taula 1.4

Aquestes dades corresponen a la situació del camp de bota (al costat barceloní i al costat adrianenc conjuntament) durant els anys 1967-1968, en què va arribar-se a la màxima concentració humana i també al nombre més elevat de serveis benèfics.

Per una altra part al 1963, ja s'havien contabilitzat al Camp de la Bota 667 barraques. En les quals vivien aproximadament unes 745 famílies, que suposaven un total de 3415 habitants.²⁵

Aquestes índexs de població, que em vist anteriorment, del Camp de Bota tenen el seu precedent mes immediat en la dècada de 1940 on es començar a registrar l'arribada massiva d'immigrants que procedeixen fonamentalment de terres andaluses, fenomen que continua augmentant en la dècada dels anys cinquanta.

Tot i aquets primers antecedents la historia del ja desaparegut Camp de Bota es remunta, tal i com explica l'enciclopèdia catalana²⁶, a la segona meitat del segle XIX quan el capità general Zapatero va fer que presidaris, condemnats a treballs forçats, construïssin en aquella platja oblidada l'Escola Pràctica d'Artilleria. L'aspecte de l'edifici li va valer un motiu, el castell de les Quatre Torres, que sobreviurà fins a l'inici dels anys setanta del segle XX. Al costat de l'escola militar és van perfeccionar els terraplens emprats pels francesos: tenien 3 metres d'alçada per 40 de llargada i s'hi feien exercicis de tir.

²² Extreta de l'exposició realitzada al Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona *Barracas. La ciudad informal* del 18 de juliol de 2008 al 22 de febrer de 2009.

²³ *Ibíd.*

²⁴ . J.Fabre, J.M.Huertas Claveria (1977) Dades extretes del llibre *Tots els barris de Barcelona Volum VII els polígons (2) i el districte V*. Barcelona.

²⁵ Enciclopèdia catalana *Els barris de Barcelona*. Volum IV (Sant Andreu i Sant Martí) de l'Ajuntament de Barcelona.

²⁶ *Ibíd.*

Amb els anys l'escola militar va perdre el seu ús, i la Maestranza de Artillería va autoritzar el 1925 que una viuda i els seus fills hi poguessin viure²⁷. Procedien de les mines de Cartagena, es deien Carrasco Baños, i estan considerats els primers habitants del nou barri de barraques que es formaria al camp de la Bota.

Aviat va començar a arribar gent que construïa les seves pròpies barraques al costat del castell de les Quatre Torres, cosa que va fer que ben aviat fossin a prop de 4000 habitants.

Però el Camp de Bota a partir de 1936 no només va ésser un barri sinó també un lloc de mort. El Camp de Bota que havia estat un lloc de practica de tir és va començar a utilitzar per fer execucions. Al 1936, és van produir els primers afusellaments, els quals continuaren després de la guerra civil. Ara un monument fa de recordatori del que va passar al final de la rambla del Prim.

Aquest monument esta col·locat a la plataforma sobre la ronda i consisteix amb una escultura de Miquel Navarro titulada *Fraternitat*²⁸, que recorda els centenars de d'afusellats per motius polítics entre el 1936 i el 1952 en el camp de Bota.

El Camp de Bota començar a desaparèixer sobre els anys 70 després de molta lluita veïnal. Es començar a enderrocar algunes barraques, els habitants de les quals, aconseguiren habitatges al barri la mina a Sant Adrià de Besòs, al barri de sant Roc a Badalona o al barri de Sant Cosme al Prat del Llobregat.

Tot i que fins als anys 70 no comença a desaparèixer, entre els anys del 1961 al 1966, acabaven les obres del polígon Sud Oest del Besos, hi havia els rumors que molts dels habitatges que s'havien construït anaven destinats a allotjar els barraquistes del Camp de Bota. En realitat cap barraquista del Camp de Bota va obtenir un habitatge del polígon construït per el Patronat de l'Habitatge²⁹.

Figura 1.6 Lavadero colectivo instalado por el Ayuntamiento en el Camp de la Bota. Barcelona, 1967.³⁰

Figura 1.7 Aula de l'escola del Castell, part de l'obra social de l'Escola Pia al Camp de la Bota. Barcelona, 1967.

²⁷ Vegeu Enciclopèdia catalana *Els barris de barcelona*. Volum IV (Sant Andreu i Sant Marti) de l'Ajuntament de Barcelona.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ J.Fabre, J.M.Huertas Claveria (1977) Dades extretes del llibre *Tots els barris de Barcelona Volum VII els polígons (2) i el districte V*. Barcelona.

³⁰ Extreta de l'exposició realitzada al Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona *Barracas. La ciudad informal* del 18 de juliol de 2008 al 22 de febrer de 2009

1.3 Accions legislatives e institucionals per donar solució al problema de l'habitatge.

Així com els apartats anteriors hem explicat algunes de les causes mes rellevants del problema de l'habitatge, les seves conseqüències i les formes marginals d'habitatge, en aquest apartat explicarem els mètodes legislatius e institucionals que foren emprats per tal de solucionar aquest problema.

He dividit aquest apartat en períodes per tal de que sigui fàcil comprovar la gran influència que tenia el context polític/social en que és trobaven les institucions o organitzacions encarregades de fer les actuacions pertinents per tal d'intentar acabar amb el problema de l'habitatge. Les quals, com veurem a continuació, agafen molta o poca força segons els avantatges polítics o socials que van succeint al llarg de cada període.

També és interessant veure com l'estat intenta intervenir en la solució del problema mitjançant la promulgació de lleis, amb els seus respectius Plans.

Figura 1.8. *El Correo Catalán*, 15 de enero de 1969.³¹

³¹ Extreta de l'exposició realitzada al Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona *Barracas. La ciudad informal* del 18 de juliol de 2008 al 22 de febrer de 2009.

1.3.1 La postguerra immediata (1939-1952)

El context polític que va caracteritzar el període de 1939-1952 ve marcat per la Guerra Civil (inici, final i postguerra immediata) i a nivell internacional per la Segona Guerra Mundial, causa que provocaren dificultats econòmiques a un nivell més ampli.

A nivell nacional, en la postguerra, comença una política econòmica basada en: la protecció de les matèries primes i de la producció Espanyola, en el fre a la competència industrial i el foment del consum interior de la producció del país... en un intent d'autosuficiència econòmica. Per tant, aquesta política autàrquica i proteccionista de l'estat afectà amb gran mesura a la construcció en aspectes fonamentals com la falta de matèries primeres entre altres... Podem dir, que durant els primers anys, l'activitat en el sector de la construcció és limitada a la reconstrucció dels danys ocasionats durant la guerra civil.

En aquest context, durant la primera meitat d'aquest període, l'activitat en el sector de la construcció és molt reduïda. Cosa que no és d'estranyar, si tenim en compte que les principals subvencions i les ajudes oficials les acaparen altres sectors com el de l'indústria. Cal destacar en el sector de la construcció altres dificultats, les quals també influïren en aquesta baixa activitat del sector, són: els pocs mitjans de construcció, les dificultats de transport i la falta de tècnics com de mà d'obra.

Aquestes primeres actuacions estan enfocades a la reconstrucció dels edificis els quals havien quedat afectats a causa de la Guerra Civil. Això va suposar que els primers anys de la postguerra aquestes actuacions saturassin el sector de la construcció que com ja em dit abans no estava en el seu millor moment. A Barcelona molts d'ells s'hagueren de construir de nou, ja que no és podien salvar degut als nombrosos desperfectes que havien sofert. La reconstrucció es va centrar en un primer moment els edificis de l'estat i a les localitats que casi estaven totalment destruïdes. Totes les intervencions realitzades varen esser supervisades per la *Dirección General de Regiones Devastadas* creada al 1938 i per les *Comisiones Provinciales de Reconstrucción*³².

Després de les intervencions, exposades anteriorment, dels primers anys de la postguerra, passem a les intervencions realitzades a partir del 1944. Aquestes en primer moment estaven lligades als *Planes Nacionales de la Vivienda* els quals estaven regulats per la Llei, de 19 d'abril de 1939, sobre habitatges protegits³³.

Els *Planes Nacionales de la Vivienda* havien de determinar el nombre màxim d'habitatges que s'havien de construir, les seves característiques i la seva localització. El primer d'aquest plans es va publicar el novembre de 1943 i havia de cobrir el període del 1944 al 1945.

L'organisme encarregat de regular l'elaboració dels *Planes Nacionales de la Vivienda* era l'*Instituto Nacional de la Vivienda* creat, a la vegada, al 1939 per la *Lei de vivienda protegida*.. Més tard, al 1942, per tal de col·laborar estretament amb l'*Instituto Nacional de la Vivienda* (INV) és crearà l'*Obra Sidical del Hogar* (OSH)³⁴, la qual té la funció principal de esser la constructora de l'*Instituto Nacional de la Vivienda* en la construcció d'habitatges protegits.

³² Vegeu el llibre *Arquitectura en regiones devastadas* elaborat per *Dirección General de Arquitectura y Edificación. Subdirección General de Arquitectura y Servicio de Fomento de la Arquitectura; Espanya. Ministerio de Obras Públicas y Urbanismo. Centro de Publicaciones.* (1987) Madrid.

³³ Ferrer Aixalà, Amador *Els polígons de Barcelona* (1996) Barcelona.

³⁴ *Ibíd.*

Posteriorment, al 1944, s'introdueix un nou sistema de protecció amb la *Lei de vivienda bonificable*, les que està destinat a fomentar la construcció a nivell general per a habitatges de classe mitjana. Aquets habitatges no rebien cap ajuda econòmica directa de l'Estat, sinó que només rebien préstecs de les caixes d'estalvis. La promoció d'aquets habitatges degut a que no estaven inclosos en el Plan Nacional de 1943 no va esser duta a terme per l' *Instituto Nacional de la Vivienda*, sinó que varen esser promocionats majoritàriament per organismes privats.

Tot i els esforços realitzats per la *Lei de vivienda protegida* i la *Lei de vivienda bonificable*, la primera destinada a la promoció pública i la segona a la promoció privada, no s'aconsegueix un increment important en la construcció d'habitatges.

No és fins al 1945 on comencen a tenir algun significat amb un total de 5000 habitatges construïts a nivell Estatal.

A Barcelona es crea l'any 1945 l'*Instituto Municipal de la Vivienda* organisme que després passarà a anomenar-se Patronat Municipal de l'Habitatge i que anteriorment havia estat el patronat de l'habitatge des del 1929 al 1945, el qual havia aconseguit construir 2.229 de les anomenades cases barates³⁵.

L'*Instituto Municipal de la Vivienda* estava finançat principalment per l'Ajuntament i tenia tota la competència en habitatge i l'administració dels grups de les cases barates construïdes per l'anterior Patronat de l'Habitatge. L'intervenció de l'*Instituto Municipal de la Vivienda*, al període al qual ens referim, no va esser tan significativa com en els períodes següents, tot i que en la seva funció de promotor va aconseguir construir grups d'habitatges d'important rellevància com el de Can Clos (al 1951 al 1952) de 313 habitatges situat al vessant de la muntanya de Montjuïc, la Verneda (del 1951 al 1952) en terrenys situats al costat de la línia ferroviària d'enllaç entre l'estació de la Sagrera i la línia de costa, el Turó Trinitat de 162 habitatges i el Polvorí de 443 habitatges situat a Montjuïc a prop del grup Can Clos³⁶.

Això provocar, juntament amb altres grups d'habitatges de menys rellevància, que l'institut municipal de la vivenda fins al 1952 construís un total aproximat de 3000 habitatges. Xifra que lleugerament supera el total d'habitatges que havia aconseguit construir l'institut de l'habitatge amb les cases barates.

Paral·lelament a Barcelona la *Obra Sindical del Hogar* també construeix uns 1000 habitatges amb la col·laboració de l'*Instituto Nacional de la Vivienda*. Els quals es concentren majoritàriament en el grup Nostra Senyora de la Mèrce al 1948 a la zona de Pedralbes i les primeres fases del grup de Joan Antoni Perera que és troba a la zona de Sant Martí.

També el Govern civil amb una actuació ocasional com a organisme promotor va construir el 1951-1952 un polígon de 906 habitatges anomenat *Las casas del gobernador* a la barriada de Verdum. Són de caràcter provisional, per allotjar famílies que procedeixen de les barraques, funció que compartiran molts grups d'habitatges i polígons d'aquesta època. Aquest fet explicarà també la construcció d'habitatges de reduïdes dimensions i de baixa qualitat de materials.

Figura 1.9 Visita de les autoritats, l'any 1951, a *Las casas del gobernador* a la barriada de Verdum.³⁷

Cap a la final del període, comencen les obres d'un grup d'habitatges que, per les seves dimensions i pel nivell de construcció, marca una nova època en la història dels polígons de Barcelona. Neix de la celebració del Congrés Eucarístic Internacional a Barcelona (1952) l'entitat *Viviendas del Congreso* que va ser aprovada per l'*Instituto Nacional de la Vivienda*. La seva missió era la creació de les *Viviendas del Congreso Eucarístico* un grup de 2719 habitatges que va ser construït del 1953 al 1967. Aquest grup d'habitatges va suposar un punt d'inflexió en el finançament ja que s'implicaren organismes i préstecs d'entitats bancàries i de caixes d'estalvis, a més de les aportacions personals derivades de col·lectes organitzades pel Bisbe de Barcelona, representant l'acceptació del problema social per part de l'església. Un grup d'habitatges el qual va esser adjudicat majorment a famílies consolidades i un percentatge més baix de futurs matrimonis. Aquesta entitat també va fer altres intervencions a més petita escala, la més significativa es la construcció de un polígon de 1500 habitatges a Badalona.

Així podem dir que l'església assumeix el problema de l'habitatge com a problema social que li competeix però és en el reso que provoca la petició de fons a les caixes d'estalvis altres entitats el més important ja que comporta un inici de disponibilitat de doblers que és poden invertir en la construcció d'habitatges. En aquest sentit, l'entitat *Viviendas del Congreso* representa, a principis dels anys 50, el pont entre dos períodes. El primer període amb una actuació simbòlica estatal de la promoció pública d'habitatge del 1939 al 1952 (tal com ja he explicat) i el segon període, el qual correspon als al decenni de 1950 al 1960, amb una promoció massiva d'habitatges per part d'organismes públics.

³⁵ Extret del llibre del Patronat Municipal de l'habitatge (2003) *De les cases barates als grans polígons (El Patronat Municipal de l'Habitatge de Barcelona entre 1929 i 1979)*. Barcelona.

³⁶ Ferrer Aixalà, Amador *Els polígons de Barcelona* (1996) Barcelona.

³⁷ Extreta de l'arxiu Històric Municipal de la ciutat de Barcelona.

1.3.2 Fi de l'autarquia i els inicis de l'iniciativa privada (1953-1957)

En el període descrit en l'apartat anterior el context polític/social no va afavorir la resolució del problema de l'habitatge, en aquest període, del 1953 al 1957, el context nacional i internacional començava a millorar en el sentit d'oportunitats de creixement sobretot en el sector de la indústria. Els acords amb estats Units el 1953 que donen pas a l'anomenada *ajuda americana* signifiquen el final de l'aïllament de l'exterior, aconseguint un increment de les matèries primes i de béns de producció, dels quals depenen bona part dels sectors de la indústria i la construcció. Això juntament amb l'acceptació de la necessitat del comerç exterior per tal de poder aconseguir un creixement, són la causa del fi de l'autarquia soferta anys anteriors.

Tot i les avantatges exposades i el creixement físic de Barcelona durant aquets anys, en el període que ens trobem el podem considerar amb molts casos com una continuació, ja que s'acaben d'executar molts dels grups d'habitatges aprovats en el període anterior com: el Turó de Trinitat, el Polvorí i les cases del Governador a Verdum.

Figura 1.10 El polvorí una de les actuacions que va finalitzar durant aquest període.³⁸

El gran beneficiat en el sector de la construcció degut a la millora econòmica per l'eliminació de l'autarquia, és, a nivell nacional, l'*Obra Sindical del Hogar*. Aquesta depèn del Ministeri de governació i com ja he dit abans la seva funció principal es la de ser la constructora de l'*Instituto Nacional de la Vivienda* per a la construcció d'habitatges protegits. En el període anterior no agafa molt de protagonisme però és en aquest quan té el seu màxim esplendor. La seva financiació estatal és veu augmentada per el *Plan Sindical de Francisco Franco*. Per tant, a nivell nacional arriba a construir, entre el 1952 al 1960, 122.552 habitatges els quals arribaran a ser, aproximadament, el 46% dels habitatges protegits que és construiran a nivell nacional.

A la ciutat de Barcelona durant aquest període, l'*Obra Sindical del Hogar*, també tindrà molta importància construint els polígons següents: el de Verdum compost per 1.444 habitatges, situat al costat

de l'antic barri del Govern Civil (les cases del Governador) al 1953; el de la Trinitat compost per 1.154 habitatges, situat a l'encontre entre l'avinguda Meridiana i la via Favència en els anys 1953 i el 1955; el de Joan Antoni Perera compost per 1.647 habitatges entre el 1950 i el 1954 i el d'Onésimo Redondo compost per 816 habitatges, situat a l'Hospitalet del Llobregat entre els anys 1954 i el 1955³⁹.

Cal assenyalar que és un tipus de construcció de dimensions mitjanes i baixa qualitat de materials, la qual s'estén per tot el país.

Però, un dels fets més importants d'aquest període és d'implicació de l'empresa privada en la promoció d'habitatges obrers. Aquets venen desencadenats per la llei d'habitatges de renda limitada promulgada el 1954. Són grups d'habitatges de baixa qualitat urbanística i d'alta densitat. En aquest nou model són pioneres empreses com Construcciones Sociales Sanahuja i SEAT.

Construcciones Sociales Sanahuja construeix un polígon d'habitatges de 10,5 ha d'extensió i més de 2.000 habitatges, entre els anys 1954 i 1957, a la finca La Peira situada en el Turó de Peira. Per altra banda, SEAT, al 1956, construeix un grup de 1.077 habitatges situat al costat del passeig de la Zona Franca, els quals anaven destinats als treballadors de la mateixa empresa.

Amb aquets dos grups d'habitatges obrers promocionats per entitats privades que s'inicien com a resultat dels estímuls derivats de la promulgació el 1954 de la *Llei de vivienda de renta limitada*, són un clar exemple del canvi legislatiu, a mitjans dels anys 50, com a resultat de la reestructuració del marc legislatiu. De fet, les anteriors Lleis, de *Vivienda protegida* i de *vivienda bonificable*, no oferien suficients estímuls per la iniciativa privada. La Llei de renda limitada ofería una sèrie de mesures que convertien en atractiva la inversió en la construcció: exempcions i bonificacions tributàries de tota classe d'impostos i contribucions, subministrament preferent de materials intervinguts, anticipacions sense interès de l'*Instituto Nacional de la Vivienda*, préstecs complementaris, etc.

L'aparició d'aquesta Llei comporta l'elaboració d'un nou *Plan Nacional de la Vivienda* (del 1956-1960), en el qual es preveuen 550.000 habitatges. L'encarregat de desenvolupar aquest Pla és l'*Instituto Nacional de la Vivienda*, el qual encomana 35.000 habitatges anuals a l'*Obra Sindical del Hogar*. Tot i que aquest total d'habitatges no s'aconsegueix, durant la vigència del Pla arriben a construir 469.032 habitatges⁴⁰.

Al mateix any 1954 s'estableix la categoria d'habitatges de tipus social. Aquest habitatges es caracteritzen per les seves petites dimensions (superfície màxima de 42m²) i per el seu baix cost (màxim de 25.000 ptes per habitatge). La construcció d'aquets està reservada a organismes oficials i entitats benèfiques.

Tres anys més tard, es promulgarà la Llei de viviendas subvencionadas, els quals tenen el mateix règim que els habitatges de renda limitada amb la peculiaritat que s'obtenia una subvenció a fons perdut de 30.000 ptes per habitatge. Degut a l'avantatge que oferien aquests habitatges, molts dels polígons lligats al *Plan d'urgència social*, que vorem a continuació, utilitzen aquest tipus de règim en les seves construccions.

³⁸ Extret del llibre del Patronat Municipal de l'habitatge (2003) *De les cases barates als grans polígons (El Patronat Municipal de l'Habitatge de Barcelona entre 1929 i 1979)*. Barcelona.

³⁹ Ferrer Aixalà, Amador *Els polígons de Barcelona* (1996) Barcelona.

⁴⁰ Vegeu *Vivienda i renta limitada: Plan para el Instituto Nacional de la vivienda*.

1.3.3 Plan de Urgencia Social (1957 a Madrid/1958 a Barcelona)

Els anys que precedeixen la *Ley de Urgencia Social* de 1957 com ja he dit abans acusen l'inici d'un procés migratori continuat provocat als anys 50 amb part per la fi de l'autarquia, empitjorant cada any. Aquesta preocupació, en termes quantitatius, té la seva justificació en la gravíssima situació de l'habitatge provocada per aquesta consolidació del procés migratori a Barcelona. A l'augment de la demanda d'habitatges provocat per aquets anys es suma el dèficit acumulat en la dècada anterior. Per tant és decideix fer una actuació ràpida i a gran escala per tal d'acabar amb el problema de l'habitatge, la qual té el seu màxim desenvolupament en les grans ciutats mitjançant els "*Planes de Urgencia Social*" (del 1957 i el 1958) promulgats per la "*ley de urgencia social*"(1957)⁴¹.

La *Ley de Urgencia Social* es promulga el 13 de novembre de 1957 fent referència, en principi a Madrid, la qual es situa en la línia d'estimular l'iniciativa privada de manera que l'estat hi pogués descarregar gran part dels esforços que dedicava a la construcció. Recolzant l'iniciativa privada en els beneficis que s'establien en els diferents règims de protecció. Així s'afrontava el dèficit d'habitatge tant amb l'aportació pública com la privada.

La llei va ésser promulgada primer a Madrid al 1957 i posteriorment va ésser aplicada en la seva totalitat a Barcelona al 1958 i seguidament a Biscaia i a Astúries al mateix any.

Figura 1.11. Portada de la publicació feta per la *Comisión de Urbanismo de Barcelona* al 1958, en motiu del *Plan de Urgencia Social de Barcelona*.⁴²

Per la realització del *Plan de Urgencia Social a Barcelona*, la seva comissió executiva parteix del dèficit inicial d'habitatges: dels 70.000 habitatges que falten a la ciutat de Barcelona, s'estima que uns 45.000 constitueixen el dèficit que de manera urgent necessita ser solucionat, per tant, en cadascun dels propers sis anys s'arribin a amortitzar 5.000, com que la demanda anual es de 10.000, dels quals 7.000 es

⁴¹ Extreta de la publicació feta per la *Comisión de Urbanismo de Barcelona* al 1958, en motiu del *Plan de Urgencia Social de Barcelona*.

⁴² Extreta del butlletí *Plan de Urgencia Social de Barcelona* que és troba a l'arxiu Històric Municipal de la ciutat de Barcelona.

consideren d'atenció urgent, resulta que han de construir-se a Barcelona comarca 15.000 habitatges anuals, els quals en sumen 5.000 més que a la resta de província⁴³.

EL finançament del pla es basa en dos punts: en l'acció expropiadora i urbanitzadora de la Comissió d'Urbanisme de Barcelona i en les subvencions que deriven dels règims de protecció oficial. La comissió d'Urbanisme de Barcelona havia duit a terme des de l'any 1955 una política d'adquisició del sòl, d'una certa importància, que després s'utilitzaria el "*Plan de Urgencia Social*".

Es a partir d'aquesta nova iniciativa, la d'acabar amb el problema de l'habitatge i gracies al recolzament legislatiu de la llei d'habitatges subvencionats, d'on neixen vuit dels polígons (del Bon Pastor, de la Guineueta, de Sant Martí, de Badalona, de Bellvitge, de Cornellà, de Montbau i del Sud-Oest del Besòs) que es construeixen a finals dels anys 50 i a principi dels anys 60. D'aquets polígons els delimitats per la comissió d'Urbanisme de Barcelona eren tres en el terme municipal de Barcelona (Guineueta, Sant Martí) i tres més en el terme municipal de l'Hospitalet, Badalona i Cornellà. Això suposava un total de 287 ha de sòl i capacitat per a 51.573 habitatges⁴⁴. Tot i això, per la seva importància, tant amb quantitat com en significat, cal destacar el polígon de Montbau i el polígon del sud oest del Besòs, el qual ens referim en aquest treball.

La urgència d'aquest Pla estava enfocada al sector més necessitat de la població, els immigrants, els quals, molts d'ells, no tenien habitatge i ocupaven grups nombrosos de barraques com: les de Montjuïc, Somorrostro... Però el Pla no va tenir el resultat esperat degut a que polígons importants, com Montbau i el Sud-Oest del Besòs, ja que només 685 habitatges dels 1921, inicialment lliurats per el Patronat Municipal de l'Habitatge (anterior *Instituto Municipal de la Vivienda*) l'any 1961, van ser ocupats per Barraquistes i persones procedents d'enderroc per urbanització. La resta dels habitatges varen ésser ocupats per funcionaris com per exemple: els funcionaris de la Guardia Urbana, funcionaris municipals, funcionaris de la Residència Sanitària Francisco Franco...

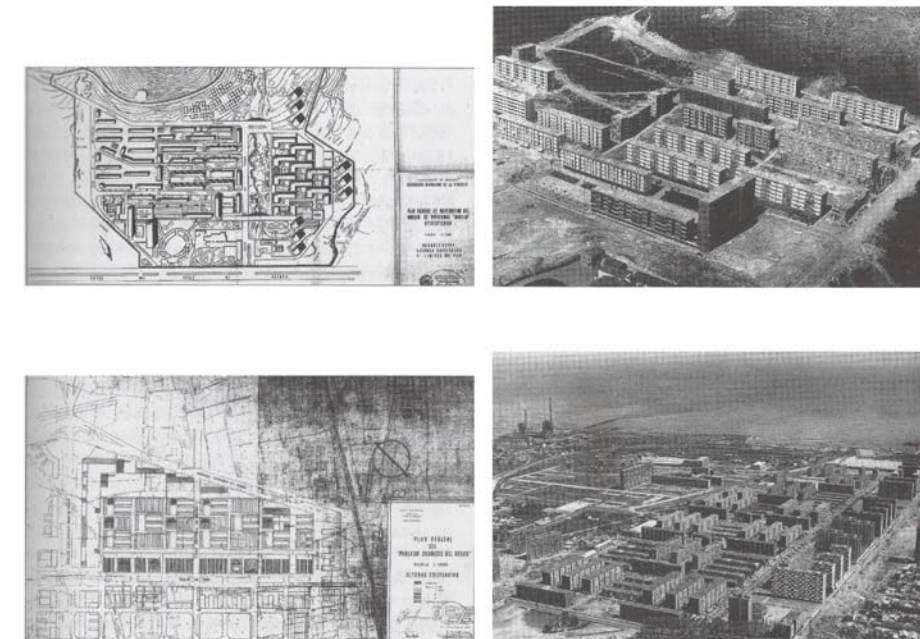

Figura 1.12 A dalt el barri de Montbau i a baix el Barri del Sud Oest del Besòs. Els quals constitueixen dues de les actuacions més importants que és realitzaren en motiu del Plan d'Urgencia Social a Barcelona⁴⁵.

⁴³ Bolletí sobre el Pla d'urgència social publicat per la Comissió d'Urbanisme de Barcelona elaborat el 1958.

⁴⁴ Vegeu el llibre de Ferrer Aixalà, Amador *Els polígons de Barcelona*.

⁴⁵ Extreta del llibre *Els polígons de Barcelona* de Ferrer Aixalà, Amador (1996) Barcelona. Pag.79.

1.3.4 Resum de les lleis promulgades per solucionar el problema de l'habitatge des del 1939 al 1957.

La legislació espanyola ha produït una llarga sèrie de lleis, de recolzament i protecció de l'habitatge que en general podem dividir en dos Blocs:

El primer bloc són tres lleis que tingueren major força en la primera etapa de la postguerra anaven més dirigides als organismes a nivell estatal i no tant als organismes a nivell municipal i deixant de banda l'iniciativa privada.

- *“Ley de viviendas Protegidas 1939”*
- *“Ley de viviendas de Clase Media 1944”*
- *“Ley de vivienda de tipo social 1954”*

El segon bloc el qual ens afecte més directament a l'estudi del projecte hi inclourem dues lleis:

- *“Ley de viviendas de renta limitadas 1954”*
- *“Ley de viviendas subvencionadas 1957”*

La diferència fonamental entre els dos blocs és l'intent que és va fer i en molts de casos va aconseguir de incloure l'iniciativa privada en el problema de l'habitatge sense deixa de banda el sector privat o mixta (públic i privat). La llei de renta limitada va esser un detonant perquè empreses privades comencessin a implicar-se en promoció d'habitatge obrer.

Els habitatges del polígon del sud-est del Besòs eren promulgats per la *Ley de Viviendas Subvencionadas*. Però aquest era una continuació de l'anterior *Ley de Viviendas de Renta Limitada*. Amb una avantatge que consistia en una subvenció a fons perdut de 30.000 pts. Fet que aprofitar l'iniciativa privada.

Per tant és important entendre la *Ley de Viviendas de Renta Limitada* aquesta és promulga *en la conveniencia de concedir un soporte mas intenso i eficaz a los particulares, facilitando una amplia movilización del credito inmobiliario, para el cual se otorguen con la nueva ley bonificaciones tributarias más grandes* això es traduïa en exempcions i bonificacions tributaries de tota classe d'impostos i contribucions, subministrament preferent de materials intervinguts, anticipacions que podien arribar a un 75% sense interès per part del *Instituto nacional de la vivienda...*

També en aquesta llei per mitja de ordes s'establien estàndards mínims en les superfícies totals i parcials dels habitatges, així com en les condicions higièniques i de ventilació, il·luminació, qualitat de la construcció i acabats. Cal reparar atenció en la normativa que fa referència als blocs d'edificació, la qual deixa ben clar que han de ser de dos crugies i que la separació entre bloc paral·lels no serà mai menor que l'alçada de l'edificació. A més, inclou un apartat on aconsella la construcció simultània de serveis socials quan el nucli d'habitatges sigui important.

